

RÉGIÓK VONZÁSÁBAN – KOGNITÍV TÉRKÉPEK ÉS MÉDIAKÉPEK NEMZETKÖZI ÖSSZEHAJONLÍTÁSBAN

Fokasz Nikosz – Jelenfi Gábor – Tardos Róbert

fokasz.nikosz@tatk.elte.hu – jelenfi@gmail.com – tardosr@gmail.com

DOI: 10.20520/JEL-KEP.2024.2.9

Absztrakt

A szemantikai hálózatok elemzéséről szóló korai tanulmányát és a pályáját betetőző Kompország kötetét is felidézve, egy olyan kutatás bemutatásával adózunk Terestyéni Tamás emlékének, amely kapcsolathálózati megközelítésekre támaszkodva, a médiaképek és a közgondolkodás párhuzamos vizsgálatával igyekezett feltárni a saját és a más országokról, valamint a nagyobb regionális csoportosulásokról alkotott elképzelések jellegzetes mintázatait. Az MTA-ELTE Peripato Összehasonlító Társadalomdinamikai Kutatócsoport magyar és görög napilapok online változatainak több mint egy évtizedes mintáján elemezte a két országra és további négy nemzeti/etnikai egységre jellemző tevékenységi területek kapcsolódásait. A mára már klasszikussá vált Buchanan-Cantril-féle vizsgálatból kiindulva, 2016–2017-ben a fenti hat nemzeti/etnikai egységre fókuszáló magyar és görög online survey felmérést bonyolítottunk le. A vizsgálat során a tudásfílusok jellemzőnek vélt együtteseit a teljes népességek mellett olyan szegmensek kognitív térképeiben is feltártuk, amelyeket a médiahasználat információs milióje vagy a külső csoportok iránti bizalom foka alapján határoltunk el.

Kulcsszavak

kognitív térképek, médiaképek, szemantikai hálózatok, összehasonlító kutatás, nemzeti sztereotípiák

AT THE ATTRACTION OF REGIONS – COGNITIVE MAPS AND MEDIA IMAGES IN INTERNATIONAL COMPARISON

Fokasz Nikosz – Jelenfi Gábor – Tardos Róbert

Abstract

As an homage to the memory of Tamás Terestyéni with the recollection of an early paper on the analysis of semantic networks and the late volume Ferryland crowning his career, we present a research employing the parallel approach of media images and public beliefs alongside with the methodology of social network analysis, in a search of basic patterns of ingroup and outgroup imageries regarding a set of countries and larger regional groupings. The MTA-ELTE Peripato Research Group for Comparative Social Dynamics analysed the samples of online versions of Hungarian and Greek dailies covering more than a decade to discover the core features of domains of activities concerning both countries and four additional national/ethnic units. Furthermore, a pair of Hungarian and Greek online surveys were conducted in 2016–2017 with the inclusion of the classical comparative technique by Buchanan and Cantril regarding the same country units representing larger regional groupings in order to outline the perceived matches of nations/regional groupings with the related attributes and wider knowledge skills as well. Beyond the baseline population patterns, the differing cognitive maps of various population segments are also revealed like those earmarked by various information milieus and the degree of trust toward external groups.

Keywords

cognitive maps, media images, semantic networks, comparative study, national stereotypes.

RÉGIÓK VONZÁSÁBAN – KOGNITÍV TÉRKÉPEK ÉS MÉDIAKÉPEK NEMZETKÖZI ÖSSZEHOSONLÍTÁSBAN

Fokasz Nikosz – Jelenfi Gábor – Tardos Róbert

fokasz.nikosz@tatk.elte.hu – jelenfi@gmail.com – tardosr@gmail.com

Bevezetés

A mögöttünk hagyott két évtized folyamatosan felszínre kerülő krízisgócai, köztük a 2008-tól hosszan elnyúló pénzügyi, majd a 2010-es évtized közepétől kibontakozott migrációs válság vagy a napjainkban zajló ukrajnai, illetve közel-keleti háború a nemzetközi viszonylatokban, a nagyhatalmak, nagyobb régiók, országok, népességcsoportok kapcsolatrendszerében olyan átrendeződéseket eredményezett, amelyek különböző társadalmak nyilvánosságában, a közgondolkodásban sem maradtak nyom nélkül. Jelen tanulmány egy olyan kutatássorozat eredményeire épül, amely ezeket a fejleményeket komparatív survey és médiaelemzési eszközökkel, a kapcsolathálózati megközelítés felhasználásával célozta meg. Az MTA-ELTE Peripato Összehasonlító Társadalomdinamikai Kutatócsoport a klasszikussá vált Buchanan-Cantril nemzeti sztereotípiák vizsgálat egy network jellegű megújításával magyar és görög mintán végzett online felvételt. A vizsgálatban két országon kívül további négy nemzet tulajdonság-együttese révén rajzolta körül az ingroup/outgroup elképzelések határvonalait és tudásstílusbeli jellegzetességeit. Mindezt olyan szövegelemzések egészítették ki, amelyek a felvételekbe bevont nemzeti kategóriák sajátos tevékenységi fókuszait, jellegzetes vonásait a médiabeli reprezentációk prizmáján keresztül ragadták meg, a két ország vezető napilapjainak online tartalmait felhasználva.

Ahogy erről a következőkben számot adunk, a szóban forgó vizsgálatok több szálon keresztül kapcsolódnak Terestyéni Tamás munkásságához. Két munkát emelünk ki az életmű korai és késői szakaszából: egy korai tanulmányt a szemantikai elemzésről, amely metodológiai irányultságával és látásmódjának frissességével is mintegy megelőlegezte a szemantikai hálózatok mai értelemben vett, felfutó kutatási áramlatát, míg a késői nagyszabású Kompország című kötet a szemléleti minták történeti-regionális iránytűiről és aktuális profiljairól adott képet a mentalitások hosszabb távú hazai vizsgálata nyomán. A média és közgondolkodás kölcsönös összefüggéseinek kiemelt figyelme és együttes megközelítésük intenciója is olyan motívum, amelynek kapcsán Tamás emlékének adózunk.

A kutatásunk során meghatározó konceptuális keretek és módszertani részletek bemutatását követően dolgozatunk a magyar és a görög kognitív térképek jellegzetes pólusairól, világtájak közötti vonzásairól és taszításairól való megállapításokkal folytatódik a network jellegű feldolgozás révén. A két országbeli alapmintázatok mellett olyan kontextuális sajátosságokat is kiemelünk, mint a médiafogyasztás jellegét tekintve különböző információs miliók, vagy a közelebbi és távolabbi közösségek iránti viszonyulás, a bizalom rádiuszának

eltérő foka. Ezeket az eredményeket a magyar és görög online tartalmak oldaláról a bevont regionális egységeket reprezentáló országokra, nemzetiségekre irányuló figyelem hangsúlyainak és pozitív vagy negatív előjelű tevékenység- és tudásstílus csomópontjainak együttes előfordulásaira vonatkozó eredmények egészítik ki. Az összegző részben már kvalitatív adalékokat, köztük esszét, szépirodalmi forrásokat vagy éppen a populáris kultúra produktumait is felhasználjuk, a vizsgálat tárgyának tágabb összefüggéseit, történeti kereteit, egyben a kutatási irányok további lehetőségeit villantva fel.

Kapcsolódási szálak: a Terestyéni-életmű két darabja

Terestyéni Tamás sokrétű munkásságát mintegy keretbe foglalta az a két kutatási irány, a pályájának korai és késői szakaszát fémjelző tudományos célkitűzés, amelyek más-más megközelítés és tematikus hangsúly mellett is termékeny elgondolásokat hagytak örökül különböző társadalomtudományi diszciplínák művelői számára. Amikor ezekre a munkákra a jelen emlékszám keretében visszatekintünk, az általunk kultivált kutatási területeken is a folytatás igényét felvető elgondolásokat idézünk fel. Az 1971-ben a tekintélyes Nyelvtudományi Értekezések lapjain megjelent fiatalkori tanulmány, a Szemantikai szövegelemzés útjairól (Terestyéni 1971) és a 2011-es kiadású több évtizedes kutatómunkát összegző opus, Tamás utolsó nagyobb szabású publikációja, a Kompország a Nyugat iskolájában (Terestyéni 2011) – A társadalom szerveződéséről című kötet egyaránt sokat árul el szerzőjének tudományos habitusáról, a logikai rendre, következetes fogalmi láncra alapozó teoretikus eszményéről és a racionális érvényű, a közjó szempontjából igazolható társadalmi szerveződések fogalmi megragadása és képvisellete iránti feltétlen igényéről. Ha két munkát kellene különösen jellemzőként kiemelnünk, bizonyára más művekre is eshetne a választásunk, de ez a kettő alighanem maga is jó minta az életműről – igaz, a szempontunkból az sem mellékes körülmény, hogy saját kutatásainkhoz több kérdéskörben is közel esnek.

E publikációk közül bizonyára ismertebb a munkásságot betetőző Kompország kötet, mint a még pályakezdő kutató kis példányszámú periodikában megjelent tanulmánya, amely azonban már akkor is komoly kutatói érettségről és irodalmi tájékozottságról adott számot, a korabeli gyakorlati lehetőségek talaján is már az adott kereteken túlmenő új lehetőségeket villantva fel – egyben már elővetítve a pálya felívelését. Az írás nemcsak a fejlett társadalomkutatás terén akkorra már polgárjogot nyert tartalomelemzés eszköztáráról adott kompakt áttekintést, hanem a szemantikai szövegelemzés olyan felfutó megközelítéséről, amelyeknek vonalán maga is konkrét vizsgálatok felé vett irányt. Ahogy a jelen tanulmányban még számot adunk róla, saját érdeklődésünk felől is alapvetően releváns az akkoriban kontingencia-vizsgálatnak nevezett eljárás az elemzési kategóriák együttes előfordulásáról, relációs jellegéről, amely tulajdonképpen már megelőlegezte a szemantikai hálózatok később előtérbe került irányzatát¹, ha maguk a jelentések kölcsönös meghatározottságának kontextuális dinamikáját még nem is fogalmazta meg explicit módon. Az elképzelések konkrétabb kibontására egy, a Szabad Nép, illetve a Népszabadság három évfolyamát felölelő sajtótartalmi mintán került sor, egy meghatározott fogalmi teaurusz elemeinek logikai és értékelő összefüggéseit, nem utolsósorban hierarchikus viszonylatait téve elemzés tárgyává. Ezek a függési fókuszot kifejező diagramok gyakorlatilag már a mai értelemben vett hálózati ábráknak, azok irányított válfajainak feleltek meg.

¹ A jelen tanulmány az elmúlt évtizedben végzett kutatásaink konceptuális keretei kapcsán foglalkozik kulturális hálózatok, s ezen belül a szemantikai hálózatok vizsgálati irányával, amely a network elemzések hagyományos, személyközi kapcsolat fókuszához képest a tartalmi összefüggések szélesebb körét foglalja magába.

A tanulmány összefoglalása ugyanakkor már azt a lehetőséget is felveti, hogy a szemantikai szövegelemzéseknek az ilyen típusú logikai-hierarchikus, lényegében kvalitatív módszerét már a szótári elemek együttes előfordulására, kategoriális együtt járására irányuló kvantitatív vizsgálatokkal lehetne kiegészíteni. Kétségtelen, hogy mindez már jelentősebb technikai apparátust tételezett fel – ahogy a cikk maga is utalt az akkoriban legkorszerűbb tartalomelemzési eljárások, így a General Inquirer (sőt már a mai szövegbányászati eljárások előzményének tekinthető természetes nyelvi elemzések) szerepére -, s ez a körülmény is közrejátszott abban, hogy a szóban forgó kezdeményezésnek nem volt közvetlen folytatása a munkásság későbbi szakaszain. A kategoriális keretek kialakításakor az induktív és a deduktív eljárások együttes alkalmazásának buktatói mellett, amelyekre maga a dolgozat is felhívta a figyelmet, alighanem a korabeli ideológiai keretek sem kedveztek az adott jellegű tematikus csomópontok bővítésének (talán az sem véletlen, hogy a tanulmány születése idején már aránylag könnyebben kutatható 1952-es évfolyam eredményeinek tárgyalására kerülhetett sor – például a munkásság és a parasztság, vagy az állam, a terv és a népgazdaság viszonyáról -, szemben a vizsgálódásba szintén bevont 1958-es és 1968-as évfolyamokkal). Azonban Tamás kialakulóban lévő tájékozódási fókuszai, szakirodalmi prioritásai is inkább a nyelvi logikát, cselekvési fókuszot előtérbe helyező beszédaktus elmélet, illetve a nagyobb tartalmi folyamatok, szélesebb kommunikációs befolyásokat hangsúlyozó kultivációs megközelítések irányába mutattak – a fentiek felől tekintve részben a hierarchikus-függési, részben az értékelő viszonylatok kiemelt szerepével.

A négy évtizeddel később megjelent Kompország kötet tematikájában és megközelítési sokrétűségében is jól érzékelteti azt az utat, amelyet Terestyéni Tamás pályája során megtett. Diszciplinárisan tekintve, a nyelvészeti, nyelvi-logikai, szociolingvisztikai elgondolások és a szövegszerű kommunikációs objektívációk vizsgálata felől, közel két évtizedet felölelő kutatássorozat nyomán a társadalom szerveződésére és annak közgondolkodásbeli megjelenésére irányuló társadalomfilozófiai, szociológiai, szociálpszichológiai kérdéskörök kerültek előtérbe. Ez utóbbi vizsgálati csomópontokat egyaránt áthatják az olyan metodológiai és szubsztantív megközelítési alapelvek, mint akár a weberi ideáltípusok, akár a luhmanni funkcionális differenciálódás absztrakciós igényei, és még közvetlenebb tartalmi relevanciával a Popper által duális jelleggel koncipiált nyitott/zárt társadalom kontraszt normatív követelményei. Az általunk az elmúlt évtizedben végzett összehasonlító kutatások szempontjából több rokon mozzanat is felfedezhető; a legközelebbi rokonságot azonban azok az érték- és normatudat-fókuszú attitűdvizsgálatok jelenítik meg, amelyek – a kötet mottóját is képező Ady-féle Kompország-idézet nyomvonalán – a Nyugat és a Kelet közötti hasadásokból indultak ki különböző szintek és szférák (makro és mikro, politikai és gazdasági, társadalmi és kulturális vetületek) deduktív leképezésének jegyében. Az 1996-ban, 2004-ben és 2006-ban hasonló reprezentatív jelleggel és tartalommal készült felvételek tizenegy-tizenegy tételből álló kijelentéspár alapján, a szóban forgó attitűdök szerkezeti és longitudinális elemzését tették lehetővé. Míg többé-kevésbé állandó eredményként vonult végig az állam szerepét kiemelő paternalista szemléleti motívumok túlsúlya az egyéni felelősségre és versenyszerű piaci elvekre apelláló mozzanatokhoz képest, figyelemre méltó eltolódások jelentek meg a beállítódás-szerkezetek többváltozós (főkomponens) elemzéseinek nyomán. Míg a vizsgálatok kezdeti időszakában az első számú tényezőegyüttes még nagyobb részt felölte a bevont kijelentés egységeket, a kétezres évekre már fokozatosan lemorzsolódtak, illetve több faktorra estek szét, bizonyára nem függetlenül a politikai-gazdasági kontextus folyamatos változásaitól (így például a gazdasági válságtünetek szorításának fokától, a társadalmi bizalom szint aktuális állapotaitól, vagy akár a liberális identifikáció korabeli kutatások által jelzett térvésztesétől). Az attitűdegyüttesek viszonylag stabil magjaként olyan orientációs elemek kristályosodtak ki, mint az állam és piac, a szabadság, autonómia és társadalmi egyenlőség, s nem utolsósorban a Nyugat útjelző szerepe, addig az olyan személyesebb vonatkozások fokozatosan kiszorultak

ebből a közös szemléleti halmazból, mint a megélhetés terén az állam és az egyéni felelősségvállalás szerepe, a másokba vetett bizalom szűkebb vagy tágabb köre és nem utolsó sorban a társadalmi normák univerzális érvénye vagy informális lehatároltsága, az általános és a személyes bizalom elkülönülése, a bizalom rádiuszának paternalista viszonyok közti beszűkülése.

Amíg a társadalmi átalakulások nyugatias, nem-paternalista irányáért szorító állampolgár-szerző bizonyos rezignáltsággal könyvelte el a kutatási tárgyat képező eszmények kétségtelen háttérbe szorulását a hazai közgondolkodásban, a társadalmi folyamatokat szélesebb összefüggésekben elemző tudós érzékenyen reflektált a nyugati társadalmakban is végbement, vegytiszta bináris sémával már kevésbé megragadható újabb trendekre. Ahogy a kötet befejező fejezetében, nem utolsó sorban már a 2008-ban indult pénzügyi válság tapasztalatai nyomán is éles szemmel konstataálta a nemzetközi erőviszonyok multipoláris jellegű eltolódását. Az előzőleg alkalmazott dichotóm sémákkal szemben már egy olyan négy osztatú szerveződési-vezérlési tipológiát vázolt, amelynek kívánatos válfajaként a többközpontú szabályozott verseny paradigmáját állította előtérbe.

A következőkben bemutatandó kutatásaink is sok tekintetben a 2008-tól indult válságfolyamatokra, pénzügyi és migrációs krízisjelenségekre rezonáltak survey-alapú és online sajtótartalmakra építő görög-magyar vizsgálatssorozat keretében.

Kutatási bevezető

A tanulmányunk célja, hogy képet adjon a görög és magyar napilapok 2004 és 2016 közötti szövegei összehasonlító médiaelemzésének eredményéről. Kutatási programunk azt közelítette meg, hogy ez a kritikus válságokat felölelő időszak hogyan hatott a közgondolkodásra a két országban, kihasználva a felmérési technikákat (a két országban egyidejűleg végzett survey kutatás segítségével) és a szövegelemzéseket is. Mindkét irányvonal a társadalmi-szemantikai hálózati módszertanra és a nemzeti és nemzetek feletti sztereotípiák dimenzióinak közös fogalmi keretére épült. Az elemzés felölelte a csoporton belüli és kívüli képzetek körvonalait, valamint a készségtípusok és tudásstílusok konfigurációit. A mainstream sajtótartalmakban megfigyelt keretépítési folyamatok megcélzásával a kutatás kiemelten kezeli a médiaelemzés szempontjait.

Tanulmányunk egyrészt szövegbányászati eredményeket mutat be a két összehasonlított ország politikai spektrumának különböző oldalaihoz kötődő két-két napilap esetében. A számítógépes tartalomelemzés kiterjedt a válságjelenségeken kívüli témák szélesebb tematikai körére is, amely a témák teljesebb körét ölelte fel. Kvantitatív módszereink során mind deduktív (például a relevancia kritériumai alapján összeállított kategóriák listája), mind induktív eljárásokat (például "szózsák" technikát) iteratív módon alkalmaztunk.

A disztribúciós szemantika (Lenci 2008) alapfeltevését elfogadva, és egy szó jelentését a szomszédos szavakkal való kapcsolatai révén megközelítve, tanulmányunk egy idősoros statisztikai adatbázist épített fel a szavak és fogalmak hálózatszerű megragadásához. Ezáltal körvonalazódtak az egyes országok, nemzetek különböző tevékenységi területeinek konfigurációi. Az ilyen szemantikai hálózatok (Yang – González-Bailón 2018) bizonyos témák együttes előfordulására épülnek egy adott szövegegységben. A hálózat egyik oldalát a survey kérdőívének sztereotípiá karakterjegyeihez fogalmilag kapcsolódó tevékenységi területek², illetve ezekre vonatkozó kulcsszavak alkotják, a másik oldalát a felmérésünkben is alkalmazott nemzetek (magyarok, görögök, amerikaiak, németek, oroszok és arabok) vagy országok adják.

² Amelyekre illik a szemantikai jelölő fogalma, melyet Terestyéni (1971) úgy vezet be, mint amelyek „szemantikai jelentésosztályokat reprezentálnak”.

A tanulmány másrészt internethasználó populációkra vonatkozóan 2016-2017 folyamán végzett survey kutatások alapján mutatja be a kognitív térképek hálózatszerű megjelenésének eredményeit, két ország viszonylatában nemzetközi, és az egyes populációk alcsoportjainak összehasonlításban. A survey során ugyanazt a kétoldali adatokra épülő hálózati megközelítést alkalmaztuk (Borgatti – Everett 1997), mint a médiaelemzés során, ebben az esetben a nemzetek és tulajdonságok többszörös kontingencia-táblázatának szignifikáns cellaszintű eltéréseit alapul véve.

Konceptuális keretek

A Harrison White által bevezetett *catnet* fogalom alkalmazása kézenfekvő konceptuális lehetőséget nyújt e mentális konfigurációk egyszerre strukturális és kulturális kapcsolathálózati megközelítésére (White 2008[1965]). Ennek révén nem csak azt követhetjük nyomon, hogy bizonyos kategóriák milyen szerepet játszanak a hálózatok strukturálódásában, hanem azt is, hogy a kapcsolatok modularitása miként differenciálja a szociális percepció hangsúlyos elemeit. A koncepció kiterjeszhető az egyes országok, népek és csoportosulásai, valamint a hozzájuk kapcsolt attribútumok együttes feltérképezéséhez is. A *network* megközelítés kulturális fordulata, a kulturális mátrix megközelítés és a „kultúra mérésének” (Mohr et al. 2020), valamint a hálózati homofília kérdéskörének és a két- és többszemponútú elemzési irányoknak az előtérbe kerülése nagymértékben elősegítette ezt az alkalmazást (Pachuki – Breiger 2020). Elemzésünk analitikus stratégiája a globális percepció érzelmi (*warmth*) és kognitív (kompetencia) dimenzióit (Fiske et al. 2007), az ezekben szerepet játszó *ingroup/outgroup* orientációk és tudásstílusok (Angelusz – Tardos 1995) mellett a sztereotípiákat differenciáló kontextusokat is felöleli. Külön foglalkozunk azokkal a szegmentációs szempontokkal, amelyek szerint meghatározott szociokulturális csoportokban az általánostól eltérő globális képek jelennek meg.

A párhuzamos görög-magyar vizsgálat két olyan országot választott kutatási terepül, amelyeket az utóbbi évtized gazdasági és migrációs válságjelenségei egyaránt jelentősen érintettek, miközben a történeti háttérükben és aktuális helyzetükben egyaránt meglévő közös vonások és eltérések jelentős komparatív lehetőségeket kínálnak. Az önképekben mindkét vizsgált országban kiemelt hangsúlyt kap egy Nyugat és Kelet, illetve egy Észak és Dél közötti határhelyzet, és az egyediség gondolata (Luhmann 2018). A két esetet bemutató magyar-görög összehasonlításban az empirikus média és survey elemzési eredmények mellett, kvalitatív, történeti-politikai, társadalomfilozófiai megfigyelések is szerepet kapnak.

A sztereotípiák, másokra és magunkra vonatkozó hiedelmek, vélt tulajdonság-jellemzők nem önmagukban állnak, hanem egymással összefüggő kulturális nézet- és sztereotípiarendszert alkotnak. A beállítódás-rendszerek ilyen irányú szemlélete ugyan régóta ismert (Converse 1964), e vélekedésrendszerek hálózatként történő megragadásához a megfelelő módszertani (Breiger 1974, Mohr 1998, Goldberg 2011, Boutyline-Vaisey 2017), és elméleti (Fiske et al. 2007, White 2008[1965], Yang – González-Bailón 2018, Pachucki – Breiger 2020) fejlődés kognitív, kulturális, információs és *network* megközelítései szolgáltak a közelmúltban alapul. A szemantikai hálózatok a szavakat pontokként, a szöveges együttes előfordulásokat pedig élekként kezeli (Carley 1994, Lee – Martin 2015). Egy szemantikai hálózat szerkezeti jellemzőinek, például központi szavaknak vagy a szemantikai vagy kulturális lyukakat áthidaló szavaknak a vizsgálata betekintést nyújthat az egyes szavak és a szöveget alátámasztó általános fogalmi struktúra közötti kapcsolatba (Pachucki – Breiger 2020). A szövegbányászat módszertanának fejlődése tette lehetővé nagyméretű szöveg, pl. média adatbázisokon a szóbeágyazási modellek használatát. A szóbeágyazások a szavak közötti szemantikai kapcsolatokat egy nagydimenziós térben lévő vektorok közötti kapcsolatokként ábrázolják, és a jelentés relációs modelljét határozzák meg, amely összhangban van a kultúra

kortárs elméleteivel, lehetőséget adva ezzel sztereotípiák és kulturális dimenziók azonosítására is komplex szemantikai összefüggések formális szövegelemzésével (Kozłowski et al 2019).

A szövegelemzésnek a kultúrakutatásban betöltött szerepét vizsgálva, kiemelhető a formális és kvantitatív módszerek jelentősége. A számítógépes módszerek előrelépést jelentettek a kvalitatív megközelítésekkel szemben a reprodukálhatóság és a nagy korpuszok kezelésének képessége terén. A témamodellzés jól kialakított valószínűségi modellt használ, hogy lehetővé tegye a korpuszt strukturáló „témák” induktív felfedezését, amelyek mindegyikét ritka eloszlásként tanulta meg a modell olyan szavakon, amelyek hajlamosak együtt előfordulni a szövegben (Mohr – Bogdanov 2013). A témamodellzés előre meghatározott számú klaszterekbe vagy témákba rendezi a szavakat a szövegben való együttes előfordulás alapján, és az ilyen diszkrét klaszterek nem rögzítik a szavak közötti folyamatos kapcsolatokat.

A nemzetközi összehasonlító nézetrendszer kutatások öse Buchanan és Cantril (1956) klasszikus műve, majd ezt további hiedelem és elsősorban értékrendszerekre vonatkozó összehasonlító kultúraközi elemzések terjesztették ki, melyek a nemzetközi survey kutatássorozatok adataira épültek, és erre építve a sztereotípiák és politikai hiedelmek szerkezetének hálózati megközelítésű megragadásához vezettek (Sayans-Jiménez et al 2019, Keskintürk 2022, van Noord et al. 2024). A megközelítés a hangsúlyt az attitűdök irányáról és intenzitásáról (mit gondolnak) azok kapcsolataira, a gondolkodásmódok jellegére (hogyan gondolkodnak) helyezi át (lásd Baldassarri – Goldberg 2014, Dellaposta 2020).

A nemzeti sztereotípiák struktúrája és az országok, régiók, világtájak kulturális sémái a nemzetek és jellemzőik komplex rendszereként tekinthetők, és szemantikai hálózatként, kognitív térképként jelennek meg, és ilyen módon elemezhetők. Kutatásunkban nem csak az összehasonlító szempont jelenik meg a magyar és a görög közvélemény (és média) képében, hanem egyúttal két irányban tovább is fejlesztjük a kulturális sémákra és nézetrendszerekre vonatkozó megközelítést (Bail 2008, DiMaggio – Goldberg 2018, Swindle et al. 2020). Egyrészt egy adott országra – akár az önképre, akár más országra vonatkozó – nézeteket, attitűdöket a nagyobb csoportosulásokra vonatkozó globális képek irányába visszük tovább. Másrészt az attitűdelemek két szintjének, a nemzeteknek és a hozzájuk kapcsolódó tulajdonság-együttesek kétoldali hálózatként történő megragadása révén olyan hálózati klasztereket körvonalazunk, melyek országcsoportokat (régiókat, tágabb világtájakat), illetve (instrumentális, expresszív és uralmi) tudásstílus válfajokat, habituális jellegzetességeket (Bourdieu 1986) képviselő tulajdonság-együtteseket kapcsolnak össze a vizsgált komparatív kontextusban.

Módszertan

Médiakutatás

Kvantitatív média vizsgálat során online politikai napilapok webes tartalmait gyűjtöttük össze, és számítógéppel támogatott szövegelemzés segítségével vizsgáltuk, többféle eljárással. A szöveges, kvalitatív (strukturálatlan) adatokat kvantitatív módszerekkel dolgoztuk fel, egyrészt tartalomelemzéssel, melyben mind deduktív (pl. előre meghatározott kategóriák), mind induktív megközelítést (pl. szózsák módszer) egyaránt figyelembe vevő hibrid eljárásokat iteratívan felhasználunk, másrészt a szavak szemantikai kapcsolatait alapul vevő hálózatelemzés segítségével.

Országok kapcsolataira vonatkozó médialapú kutatás³ keretében az adatgyűjtéskor hat kiválasztott *nemzetre, népre* (magyar, görög, amerikai, német, orosz, arab) és számos jellemző

---

³ Az országok közötti szemantikai hálózatok kutatásának előzményeire lásd Jancsics 2006 és Micsinai et al. 2014.

fogalomra, mint *kulcsszavakra* kerestünk rá, melyek ezen nemzetek főbb jellemzőit jeleníthetik meg, az országokat meghatározó lényeges *attribútumokat* írják le. A kulcsszavak összevonásával létrejött 14 témakör⁴ tudásstílus dimenziók szerint is kategorizálható, és kapcsolódik a nemzeti sztereotípiák survey kutatásban használt tulajdonságokkal, illetve azok kulturális dimenzióival.

A médiaelemzés során két ország médiáját vizsgáltuk, Magyarországot és Görögországot. Az átfogott időszak: 2004–2016. A két ország két-két vezető napilapja pedig a Magyar Nemzet (MNO), a Népszabadság (NOL), illetve a To Vima, és a Kathimerini online weboldalainak teljes cikkadatbázisai voltak. A szegmentálásra többféle metaadat is rendelkezésünkre állt, ezek közül egyrészt időbeli összehasonlítást alkalmaztunk és az egyes országok, illetve ezek adott napilapjait különböztettük meg. Ezzel a szegmentációval lehetséges volt a válság előtti és utáni időszak megkülönböztetése, és az információs miliót meghatározó egyes lapok esetében vélelmezett politikai oldalaknak megfelelő orientációk vizsgálata.

Survey kutatás

A kutatásunk két esetének összehasonlításához továbbá egy olyan *survey* (Peripato 2016-2017) adatait használtuk fel, mely mind Magyarországon, mind Görögországban tartalmazta a Buchanan és Cantril-féle (1953) nemzeti sztereotípiákra vonatkozó blokkjának továbbfejlesztett változatát. 2016–2017 fordulóján párhuzamos online panel kutatás zajlott Magyarországon és Görögországban. A sztereotípiák kérdéseket 1000 görög és 1000 magyar 18-70 év közötti internetező mintáján webes módszerrel kérdeztük.⁵

A sztereotípiák kérdéseknél a jellemzéshez felhasznált pozitív és negatív melléknevek egyensúlyba hozására tettünk kísérletet. Másrészt kiterjesztésre került az attribútumok hatóköre. Az ingroup és az outgroup nézőpontok külön kezelésére irányuló koncepcionális próbálkozások is hozzájárulnak a nemzeti/etnikai sztereotípiák többszálú értelmezési keretéhez. A háború utáni kontextusban használt eredeti változat nagyobb hangsúly fektetett a barátságosság/ellenségesség aspektusának ábrázolására. Az adaptált változatban a kompetencia/készség (Fiske et al. 2007) attribútumainak megkülönböztetése, csakúgy, mint a kognitív-instrumentális, expresszív-önmegvalósító és domináns-szimbolikus készség/tudásstílus további differenciálása (Angelusz – Tardos 1995), segítséget nyújt a nemzetekre vonatkozó képek kulturális összetevőinek vizsgálatában. A kérdőívben egy 16 tételből álló listából választhattak a válaszadók nemzetek/etnikumok hattagú csoportjára vonatkozóan attribútumokat (mindegyiknél három válaszlehetőségre volt mód).⁶ A jellemezhető nemzetek, népcsoportok közé a görögök és a magyarok mellett az amerikaiak, oroszok németek és az arabok kerültek be.

Hálózat-elemzés

Az általunk alkalmazott elemzési keret a kulturális nézetrendszerekre vonatkozó empirikus kutatásokra támaszkodva a kétszempontrú (two-mode) adatelemzés, illetve a bipartit gráfelemzés módszerét használja fel. A tanulmányunk kombinálja az attitűd-hálózat megközelítést a kétszempontrú hálózati megközelítéssel, amelyben a kétféle entitás a

⁴ A témakörök felsorolásához lásd a Függelék F1. ábráját.

⁵ A felmérés rétegzett mintavételi eljárással, az általános szociodemográfiai ismérvekkel kontrollálva készült. A kutatást az MTA-ELTE Peripato Kutatócsoport a görögországi Társadalomkutatások Nemzeti Központjával (EKKE) együttműködve készítette el.

⁶ A tulajdonságok felsorolását lásd a 4. ábrán.

kapcsolataik segítségével egymást konstituálják (Breiger 1974, DiMaggio 2011). A látens kapcsolat (Faust 2005) egy speciális esetét jelenti az az eset, amikor adott nemzeti kategóriába tartozók (mint maguk is kulturális mintázatok hordozói) a saját nemzetükhöz és külső csoportokhoz (pl. más nemzetekhez) bizonyos kategóriális attribútumokat kapcsolnak, ezzel sztereotip sémákat, „az egyes nemzetekhez tartozó emberek fejében lévő világtérkép”-eket (Buchanan – Cantril 1951:1) alakítva ki adott országokra, népekre és jellemzőikre vonatkozóan.

A médiakutatás (tartalomelemzés) együttes előfordulási adataiból (kontingencia táblázatok cellaszintű szignifikanciája alapján) álltak elő az online médiára vonatkozó kulturális mátrixok. A survey kutatás aggregált válaszainak gyakorisági adataiból hasonlóan (itt többszörös kontingencia táblázatok cellaszintű szignifikanciája alapján) álltak elő a (nemzet/tulajdonság) sztereotíp elképzelésekre vonatkozó indikátorok.

A survey elemzés ország/nép és tulajdonság változóinak aggregálása révén (6x16-os) kontingencia-táblákat készítettünk, amelyek a relatív gyakoriságokon alapuló mértékek alapjául szolgáltak.⁷ Mind a pozitívan (tipikusan jellemzőnek tartott attribútumokra vonatkozó), mind pedig a negatívan szignifikáns (tipikusan nem jellemzőnek vélt tulajdonságokra vonatkozó) értékeket felhasználtuk az elemzéseink során. A hálózati rajzolatok során (nem-irányított élű) bináris adatokat használtunk fel.⁸

A kétszemponitű hálózati elemzések vizuális változatai során modularitási statisztikák alapján azonosítottunk blokkjellegű (Community/Factions, illetve Girvan-Newman) struktúrákat.

A survey populáció szegmentálása

A teljes mintára vonatkozó statisztikák félrevezetőek is lehetnek, ha a különböző alcsoportokban meglévő eltérő szemléleti logikákat figyelmen kívül hagyjuk. Ezek detektálásával ugyanakkor eltérő csoportok, társadalmi szegmensek gondolkodásmódjai emelhetők ki. E megfontolások alapján három dimenzióban három-három alcsoportot különítettünk el. Az első dimenzió az információs milió skálájára vonatkozóan szegmentálta a népességet, a második a csoportközi bizalom rádiuszára – a jelen elemzés e kettőt emelte ki –, míg a harmadik a gazdasági válság érintettség fokára.

A médiahasználat jellegén alapuló szegmentálás megkülönbözteti a főáramú „infotainment”, (alapvetően bulvár jellegű) kommunikációs viselkedéssel rendelkező csoportokat, a hagyományos és/vagy az új médiatartalmakra támaszkodó csoportokat, és azokat, akik az információs milió különböző válfajaihoz igazodnak. E szegmentációs szempont szerinti további elemek a „jobboldali”, a és a „balliberális” milió.

A bizalom rádiuszát mérő kérdésblokk a családtól az ismeretlen emberig öleli fel a bizalom lehetséges célcsoportjainak körét. A kérdések összevonásával ez esetben is három szegmenst különítettünk el, a csak közeli csoportokra vonatkozóktól a távoliakkal szemben is bizalmat érzők fokozatai alapján, a minimális, a szűk és széles bizalmi rádiusszal rendelkezők csoportjait különböztetve meg.

⁷ A kapcsolatok erősségének és „irányának” meghatározásához a Chi² statisztikán alapuló standardizált adjusztált reziduálisokat használtuk fel.

⁸ A reziduális mérték szignifikáns cellaértékeit vettük figyelembe.

KUTATÁSI EREDMÉNYEK

Médiaelemzés

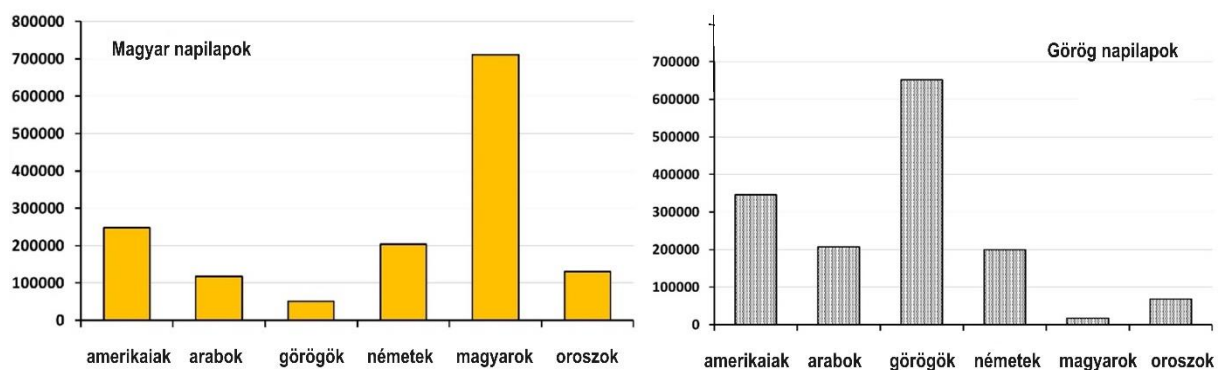
Alapvonások a két ország online sajtó tartalmi alapján

Mintegy a közgondolkodás survey megközelítéséhez is háttérrel adva, a mértékadó sajtótermékek, országonként két-két online lapváltozat több mint egy évtizedes tartalmainak elemzésével vizsgáltuk a kutatássorozatban szereplő nemzeti-etnikai egységeket, és a meghatározott tudásstílusokat többé-kevésbé jellegzetesen reprezentáló tevékenységi területeket.

A magyar és a görög média vizsgálata több közös vonást is megjelenített. Mindkét esetben messze a saját nemzet szerepelt a legtöbbször az adott ország médiájában (a kiválasztott két-két online lapban), illetve a komparatív vizsgálatba bevont másik nemzet (Magyarországon a görögök, Görögországban a magyarok) a további országok közül a legkevesebb előfordulást mutatja, nyilván nem függetlenül az utóbbiak méretétől és viszonylagos nemzetközi szerepétől.

1. ábra

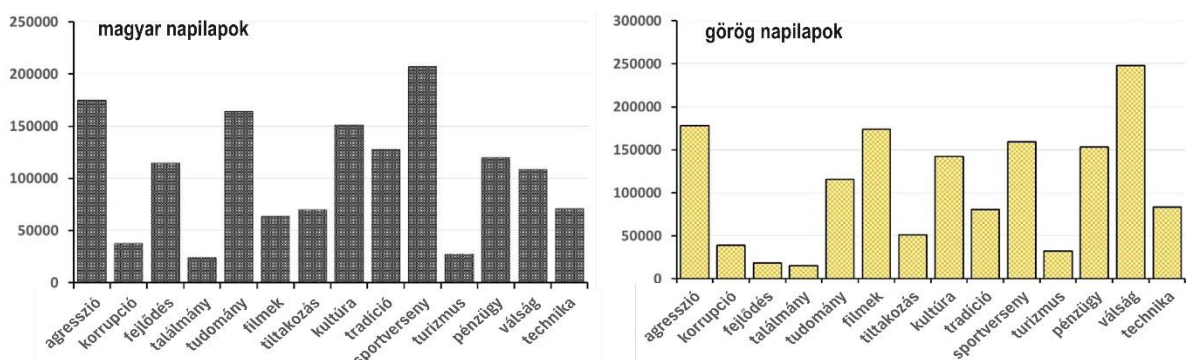
Országok, nemzeti-etnikai kategóriák előfordulása magyar és görög online napilapokban (2004–2016)

Míg a gyakoriság szempontjából a görög média az átfogott teljes időszakban és vizsgálati körben elsősorban a válsággal kapcsolatos megjelenésekről szólt, a magyar mintán ez a téma jóval kevésbé volt frekvenciált, jelentősen a sportversenyek és további kategóriák mögé szorulva. Igaz, további elemzések (Fokas et al. 2022b) a hazai esetben is a krízis- és konfliktusos jelenségek előtérbe kerülését jelezték az átfogott időszak második felében.

2. ábra

Tevékenységi területek, tematikus kategóriák előfordulása magyar és görög online napilapokban (2004–2016)

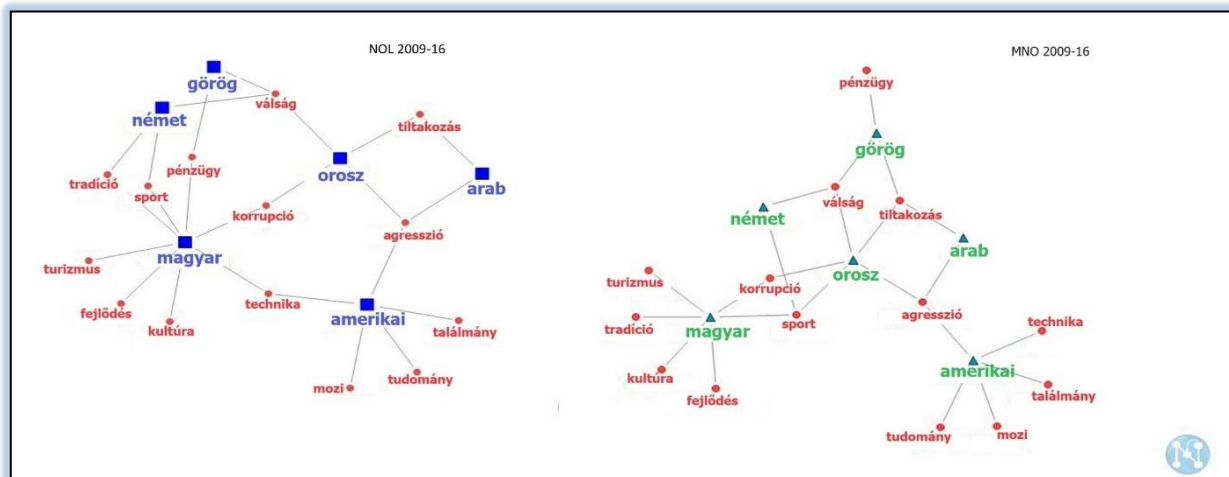
A magyar és a görög média megjelenések szemantikai hálózata alapján konstruált kognitív térképek szerkezetét tekintve is bizonyos hasonlóságokat jelenítenek meg a magyar és a görög mintázatok, azonban néhány hasonlóság mellett különbségeket is mutatnak. Egy instrumentális, expresszív és dominancia-orientált tudásstílus tipológiát alapul véve az instrumentális jellegű témák, köztük a technika, tudomány, fejlesztés, mindkét esetben elkülönül a többi expresszív és dominancia orientált tevékenységi területektől. Ugyanakkor főleg a görög esetben jellemzi az országcsoportok mintázatát az ingroup/outgroup vonások pregnáns hangszúlya.

Hálózati elemzések

A hazai online sajtótartalmak két évtizedre, válság előtti és utáni időszakra is kiterjedt elemzése keresztmetszeti és dinamikai szempontból is viszonylagos stabilitást jelzett, amelyet a belföldi vonatkozások reprezentációjának, a média önképének bizonyos útfüggésével hozhatunk összefüggésbe. A nemzetek és tevékenységi területek szemantikai hálózata a politikai színezetüket tekintve egyébként sok tekintetben eltért Népszabadság és a Magyar Nemzet tartalmi mintázatait tekintve egészében véve sok közös jegyet tartalmazott. A hazai eseményekre, tevékenységekre kultivált témastruktúra gyakorlatilag nem sokban különbözik a görög média önképének elemeitől, és az is hasonló vonás, hogy ez a szokásszerű tematikus minta többé-kevésbé független maradt a válságperiódustól, olyan vonások, tevékenységi területek kiemelt szerepével, mint a „fejlesztés”, „turizmus”, „kultúra”, „művészetek”, „hagyományok”, a NOL esetében az olyan gazdasági vonatkozásokkal is kiegészülve, mint a „pénzügyek”, „technológia”. Ez utóbbi instrumentális vonatkozások az amerikai, míg az előbbi – a válságot követő időszak kiemelt új elemeként – már a görögök médiaképével jelentett kapcsolódási pontot.

3. ábra

Nemzetek és tevékenységszférák kétszempontú hálózati elemzése a hazai online sajtó (a NOL és az MNO) 2009 és 2016 közti tartalmi alapján (Netminer)

A hazai médiaképben a szemantikai hálózat központi szereplői a magyarokon kívül az oroszok, a témakörök közül pedig a sport és a válság emelkedett ki az alapul vett centralitás mutatók alapján. Blokkjellegű elemzések a magyarok, továbbá az amerikaiak külön pozícióját jelezték, míg viszonylagos több pozitív vonással a görögök és a németek, kevesebb mentén az oroszok és az arabok képeztek külön csoportosulást. Az USA leginkább kognitív-instrumentális témákkal (technika-technológia, tudomány, illetve a film-mozi és a válság), az oroszok és arabok pedig számos dominancia témakörrel jellemezhetők (korruptió, felkelés, erőszak, utóbbi összeköti

őket az amerikaiakkal). A magyarokra elsősorban a kultúra és instrumentális gazdasági témák (fejlesztés) jellemzők, ezeken keresztül pedig kapcsolódnak hozzá az elsősorban expresszív dimenzióban elhelyezkedő görögök és németek (pl. sport, gasztronómia és turizmus), utóbbi országokat még egy tudományos instrumentális (felfedezés, mely az USA-val is összekapcsolja őket) témakör jellemzi.

A 2009-et megelőző időszakban a belföldi vonatkozású médiakép még több közös elemet jelenített meg a görög és a német vonatkozásokkal, amelyeket ekkor már fokozottan hatott át a pénzügyi válság problematikája. Utóbbi mindkét lap esetében az orosz viszonylatban is megjelent, a korrupciós tematikával kiegészülve. A válságszituáció ugyanakkor háttérbe szorította a hazai média önképben az olyan kognitív-instrumentális vonatkozásokat, mint a “találmányok”, “tudomány”, “technológia”, amelyek az amerikai médiaképnél horgonyoztak le.

A görög médiában a hazai színteret illető tudósítások – a válságidőszak előtt és után is – egy alapvetően pozitív színezetű témastruktúrát kultiváltak (így olyan területekkel, mint a kultúra és művészetek, a turizmus, a nemzeti hagyományok ápolása, valamint a tudomány és a fejlődés-fejlesztés), amelyek jelentősen eltértek a többi vizsgált országról kialakított tematikus hangsúlyoktól. Bizonyos fokig a magyar médiaképhez hasonló sajátosság, hogy míg korábban a görögök és a németek jellemző tevékenységi zónája – igaz, nagyrészt eltérő mozzanatok alapján – közel helyezkedett el a magyarokéhoz, 2008 után mindkét viszonylatban (nem utolsó sorban a válság- és a pénzügyi vonatkozások közös kiemelkedése és több pozitív színezetű terület hangsúlyvesztése nyomán) jelentős távolodás ment végbe.

Survey eredmények

Nemzet/tulajdonság alapadatok az internethasználó magyar és görög népességekben

A kognitív térképek strukturálódásait tekintve a magyar mintázatok lényeges elemekben különböznek a görögötől. Egy instrumentális, expresszív és dominancia-orientált tudásstílus tipológiát alapul véve, az expresszív hangsúlyú görög mintázatoktól eltérően a magyar esetben az attribútumok szerveződésének fő elve a tudásstílusok tárgyi jellege, valamelyest leválva az ingroup/outgroup, és a globális tekintetben a konkrét nemzeti tulajdonságokról. Így alapvetően pozitív vonások alapján elkülönül egy kognitív-instrumentális és egy expresszív-kapcsolatteremtő tulajdonságklaszter.⁹

Bár egészében a magyar önképeket is a pozitív tulajdonságok jellemzik, ez kevésbé átütő, mint a görög esetben (1. ábra). Az érzelmi (a Fiske-féle tipológia alapján warmth-jellegű) és a kompetencia jellegű tulajdonságok többé-kevésbé kiegyenlítetten fordulnak elő a magyar autosztereotípiákban (Fiske et al. 2007). A magyar autosztereotípiák ideálként egy instrumentálisan orientált önképet jelenítettek meg.

A kompetencia jellegű képzetek jelentős része (mint „intelligens”, „gyakorlatias”, „szorgalmas”) a németekhez és az amerikaiakhoz kapcsolódnak, míg a negatív érzelmi vonatkozások (mint „kegyetlen” vagy „ravasz”) nagyrészt a kognitív térképeken keletebbre helyet foglaló oroszokhoz és arabokhoz. A szimpátia skálán leginkább pozitív értékeléseket („szenvédélyes”, „nyitott”) a talán az országméreték szempontjából is kicsit hasonlóan tekintett görögök kapnak.

⁹ A sztereotípiá attribútumok hierarchikus (SPSS, Ward, dendrogram) klaszterezése alapján (lásd Fokas et al. 2022a:16, 20).

4. ábra

*Nemzet/tulajdonság csomópontok a magyar és a görög internet használó populációkon
(keresztábla-elemzések adj. stand. reziduális értékei, stilizált jelölések)*

	magyar minta						görög minta					
	amerikai	arab	görög	magyar	német	orosz	amerikai	arab	görög	magyar	német	orosz
Beképzelt	++		-				++		--		+	-
Bátor						+			+		--	++
Fegyelmezett		-	--	--	+++	+	+	-	---		+++	
Gyakorlatias		-	-		++		-			+		
Intelligens		-	-	+	++	-			+++	-	-	
Kedélyes			+++		-					+	-	
Kegyetlen		+	--	---	--	+	-		---	+	++	+
Lusta		+	++		-	--			+	++		
Maradi	--	++		+	--		-		+++		+	-
Nagylelkű			+				-			+++		--
Nyitott	++	--	+			-	+		+		-	
Ravasz		+			-	+				+++		-
Szenvedélyes			+++		--				+	+		+
Széthúzó				+++	-	-	+		+	+		
Szorgalmas		--	-	+	++	-			-		+	+
Uralkodó	++		---	---		++	++		---	-	+	+

A görög autosztereotípiák egészében véve igen pregnánsak és nagyrészt pozitívak; jóval pregnánsabbak és pozitívabbak, mint a heterosztereotípiák. Az „intelligens” és „nagylelkű” attribútumok kiemelkedése mellett az expresszív (warmth) vonatkozások hangsúlyosak az önképben.¹⁰ Az önkritikus elemet az ugyancsak jelenlévő „szorgalmas” által ellensúlyozott, „lusta” tulajdonság ambivalens jelenléte és az önfegyelem hiányára utaló jellemvonás képviseli. A finomelemzések szerint a szintén hangsúlyosan megjelenő „ravasz” a görög esetben pozitív színezettel is rendelkezik, nem tekinthető kifejezetten negatív attribútumnak.

A másik öt nemzeti-etnikai entitás esetében vegyesen fordulnak elő pozitív és negatív vonások. Az előbbieket illetően az amerikai és német sztereotípiákban főként a kompetencia-jelleg hangsúlyos, az orosz és az arab esetekben inkább az expresszív vonatkozások. Az érzelmi dimenziót valamennyi esetben árnyalja a negatív eltávolító attribútumok jelenléte, amely különösen a németeket pozicionálta ellenpólusként. Az előbbiekkal ellentétben a magyarokhoz fűződő sztereotípiák egészében némiképp pozitívabbak, ugyanakkor viszonylag elmosódottabbak, kevésbé pregnánsak.

Kognitív térképek és hálózati rajzolatok

A teljes magyar minta alapján konstruált kétszemponútú (nemzet/tulajdonság) hálózat moduláris szerkezete három világosan elkülönülő alcsoportba rendeződik.¹¹ A görög minta alapján kapott mintázattal szemben a „görögök” a „magyarokkal” kerültek egy alcsoportba. A magyar

¹⁰ Ezt kétszemponútú hálózati elemzések többdimenziós skálázási (Ucinet/MDS) eredményei különösen plasztikusan jelenítették meg (több részletre lásd Fokas et al. 2022a).

¹¹ Kétszemponútú hálózati elemzések Ucinet/Netdraw/Subgroups (Factions, ill. Girvan-Newman) eredményei alapján (az elemzések nagy részében a háromosztatú tagolódás bizonyult leginkább modulárisnak; további részletekre lásd Fokas et al. 2022a és Fokas et al. 2022b). A teljes magyar mintára vonatkozó hálózati ábrát lásd Fokas et al. 2022b:12.

mintában több olyan, főleg érzelmi (warmth) jellegű attribútum is található (nagylelkű, nem-uralkodó, nem-kegyetlen) amely egyszerre és hasonló közelségből jellemzi mindkét nemzetet. Ezek az attribútumok együttesen egyfajta nem domináns helyzetben lévő, ha nem is a periférián, de a félperiférián elhelyezkedő, mégis pozitív vonásokkal rendelkező országcsoport képét rajzolja elénk.

Egy másik csoportosulásként a „németeket” és „amerikaiakat” is magába foglaló „nyugatias” kategória tűnik fel főként kompetencia vonatkozású közös jegyekkel. Míg az „oroszok” és az „arabok” által alkotott „keleties” csoport vonásai között az uralmi és a kognitív-instrumentális szempontból negatív attribútumok kerülnek előtérbe, szemben a görög esettel, az oroszokkal szembeni pozitív, expresszív attribútumok a magyar mintában nem szerepelnek. Ha látszólag hasonló kapcsolati mintázatról van is szó, a nemzetek közt észlelt hálózati összefüggés jellege csak az attribútumok, a tudásstílus-együttesek háttérével együtt értelmezhető.

A görög minta alapján konstruált – a nemzeteket és sztereotípiákat közösen tartalmazó – kétszemponitú hálózatot az erősen szegmentált, moduláris, a magyarhoz képest élesebben tagolt jelleg jellemzi (a hálózati ábrát lásd Fokas et al. 2022b:123). A nemzetek és sztereotípiák kölcsönös vonzása és taszítása alapján a nemzetek szempontjából három kategória rajzolódik ki. A társadalom- és kultúrtörténeti értelemben „nyugatiasnak” gondolt – de a magyar kognitív képzetekhez képest több negatív vonással felruházott – németek és amerikaiak, valamint a „keleties” jellegűnek vélt görögök, oroszok és arabok, a hozzájuk közelállónak tartott – főleg a pozitív expresszív és a negatív instrumentális attribútumok jóvoltából egy-egy kategóriába kerültek. A „köztes” jellegűnek hitt, vagy más szempontból periférikusként pozícionált magyarok önálló csoportként jelentek meg.

A fentiek általánosságban szóltak a magyar és a görög esetekről, szemléleti jellegzetességekről. Azonban ahogy a közvélemény, közgondolkodás sem tekinthető valamiféle homogén tömbnek, a vizsgált kognitív térképek is különböző szemléleti keretek, diszkurzív miliók szerint differenciálódnak. Az elemzéseink során alkalmazott három szegmentációs szempont – információs milió, bizalom rádiusz és válság-percepció – közül a jelen összefüggésekben az első kettőt emeljük ki.¹² A médiahasználat, a befogadói tartalmak jellegét illető első tényezőt tekintve mind a magyar, mind a görög populációt három szegmensre, két-két politikai-ideológiai irány szerint elkülönülő és egy-egy inkább a szórakoztató könnyebb tartalmakra orientálódó kategóriára bontottuk.

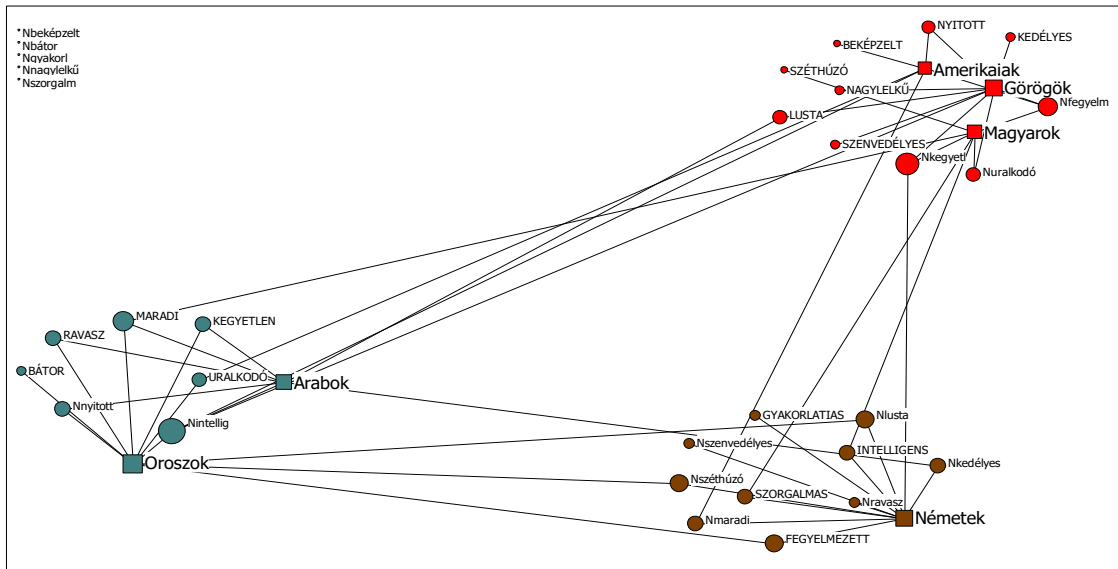
A magyar esetben a teljes mintától pregnánsan eltérő rajzolatot jelenített meg a tájékozódási milió szempontjából jobboldali jellegű információs szegmens (Fokasz et al 2022a:22). A hálózati mintázat alapján azt láthatjuk, hogy a „magyarok” ebben a szegmensben egy megvalósult „nyugatias” modell részévé váltak; e csoport magyar önképe beemelkedik a „nyugatias” országok főként kognitív-instrumentális (intelligens, szorgalmas, praktikus, nem maradi) attribútumokkal jellemezhető táborába. Az arabokkal itt is egy kategóriában megjelenő „görög” kép az általános mintázathoz képest több negatív (egyebek közt a „nem intelligens”) jeggyel van felruházva, míg a tisztán uralmi jelleg ebben a szegmensben az „orosz” képhez társult.

Ehhez képest más mintázat bontakozott ki az infotainment fókuszú magyar szegmensben, ahol az autosztereotíp komponens a görög mellett egy szintén inkább expresszív jellegű (amerikai/nyitott) nyugatias elem bevonásával, és az instrumentális vonatkozás (német/felegyelmeztet stb.) erősebb elkülönítésével járt együtt (5. ábra).

¹² A válság-percepció szerinti szegmensek hatásának vizsgálata a kognitív térképekre korábbi publikációnkban jelentek meg (lásd Fokas et al. 2022b).

5. ábra

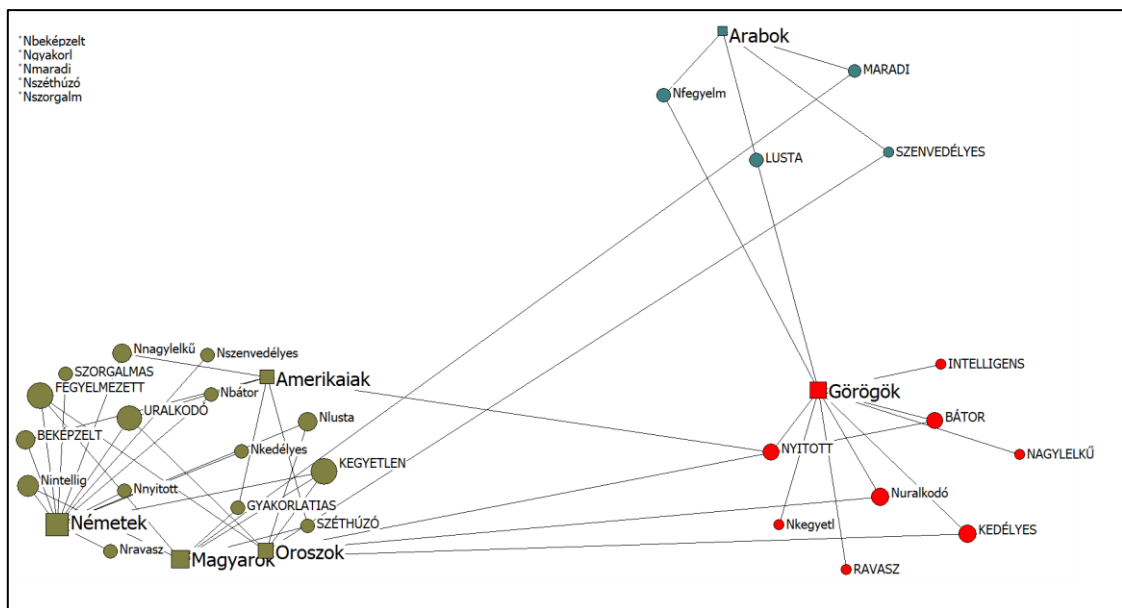
Kétszemponú hálózati rajzolat a magyar minta infotainment jellegű (vegyes online) információ-miliős szegmense alapján¹³

A könnyebb műfajú információs miliő görög esetében ugyanakkor az egyedüliség, szigetszerűség mozzanata jelent meg különösen pregnánsan az ellenséges világgal, hatalmi pólusokkal szemben (6. ábra). Az utóbbi vonatkozás egyben már a bizalomrádiusz, és különösen a kifelé minimális bizalmi szintet felmutató szegmens jellegzetességei felé is hasonlóságot mutat.

6. ábra

Kétszemponú hálózati rajzolat a magyar minta infotainment jellegű (vegyes online) információ-miliős szegmense alapján

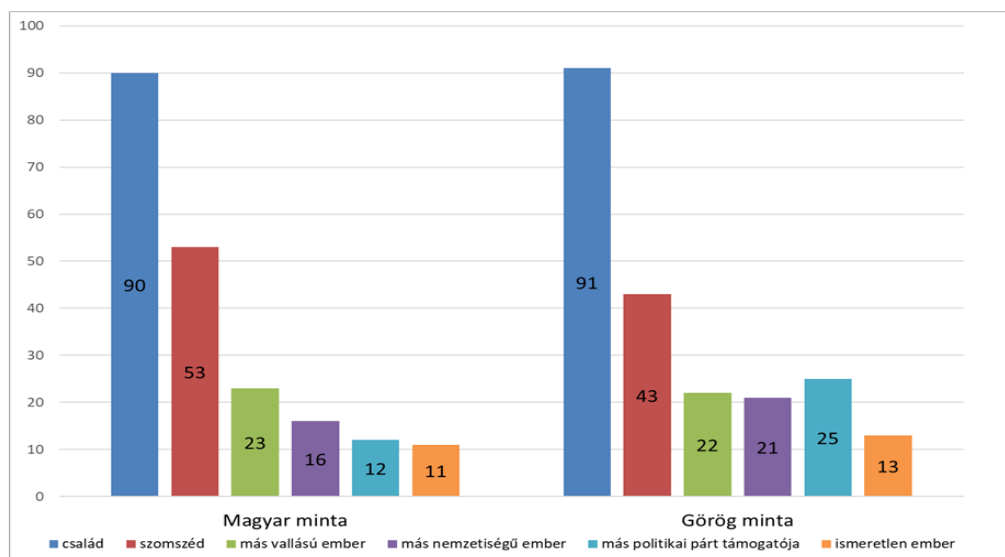

¹³ Az ábrán a nagybetűs „jellemző” választások mellett a „nem-jellemző” kiemelések is helyet kapnak, az utóbbiakat N kezdőbetűvel, majd kisbetűvel feltüntetve. A csomópontok mérete blokkon belüli (2-Local Eigenvector) centrális pozíciójukat jelzi.

Terestyéni Tamás Kompország-kötete komparatív kutatások megállapításaira is építve kiemelt figyelmet szentelt a bizalmi szint problémakörének. A szűkebb közösségektől az ismeretség tágabb köreire kiterjedő bizalom fokának, a “bizalomrádiusnak” a vizsgálatát (Terestyéni 2011:14, 137) a jelen elemzések alapjául szolgáló Peripato kutatás is kiemelt témaként szerepeltette a felmérések kérdőíveiben.

7. ábra

Bizalomrádiusz: a bizalom foka különböző csoportok irányában a magyar és a görög mintában (százalék)

A teljes populációk szegmentálásának további elemeként bevont bizalomrádiusz mind a görög, mind a magyar esetben meredeken csökken a családtól a tágabb kategóriák irányába haladva (7. ábra). A magyar attitűdök némiképp erősebben differenciálódtak a külső (ezen belül a vallási, másrészt a nemzeti és politikai) csoportokat illetően, és a némiképp szimbolikus “ismeretlen” kategóriához különösen alacsony bizalmi érték társul mindkét esetben.

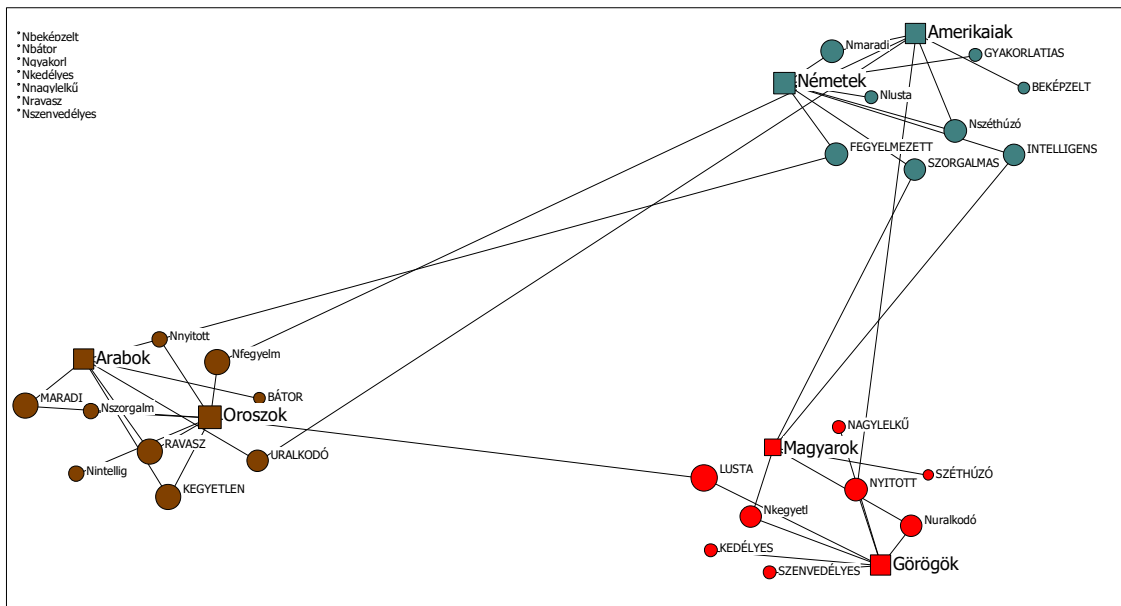
A bizalomrádiusz tényezője különösen a magyar populációban eredményezett jól értelmezhető különbségeket a kiinduló, azaz teljes mintához képest. A más csoportok, a külső kapcsolatok felé nyitottabb válaszadók főként az instrumentális és az uralmi vonásoktól távol eső tulajdonságok alapján a görögökön kívül az arabokkal pozícionálták magukat közös csoportosulásba (8. ábra). Ez a fajta önkép a kis országokkal, népekkel való helyzeti közösséget sugall. E szegmens globális rajzolatában további alcsoportokként a „nyugatiak” (amerikaiak és németek), illetve az oroszok egyaránt vegyes színezetű attribútumokkal jelennek meg. Alapvetően más kép rajzolódott ki a minimális bizalmi szintet felmutató hazai szegmens kognitív mintázata alapján, amely a magyar kognitív térképek általános mintázatát még pregnánsabb kontúrokkal jelenítette meg.

A magyar minta bizalom szempontból leginkább zárt szegmensét tekintve a kétszemponitú hálózati rajzolatban a – görögöket mintegy rokonként alapvetően pozitív tulajdonságokkal társító – „kisországi” önkép tűnik fel. Egy további csoportosulásként a „németek” és „amerikaiak” oldalán a „nyugatiak” vonások szinte teljes elismerése áll, amelyet csak az utóbbiak esetében észlelt uralmi vonások törnek meg. Egyben ez a tényező kapcsolja össze ezt a blokkot a teljesen idegenként észlelt keleti/déli („oroszokhoz” és „arabokhoz” kapcsolódó) kognitív blokkelemmel, ahol a negatív attribútumok szinte egyöntetűen társulnak a pozitív tulajdonságok hiányának képével.

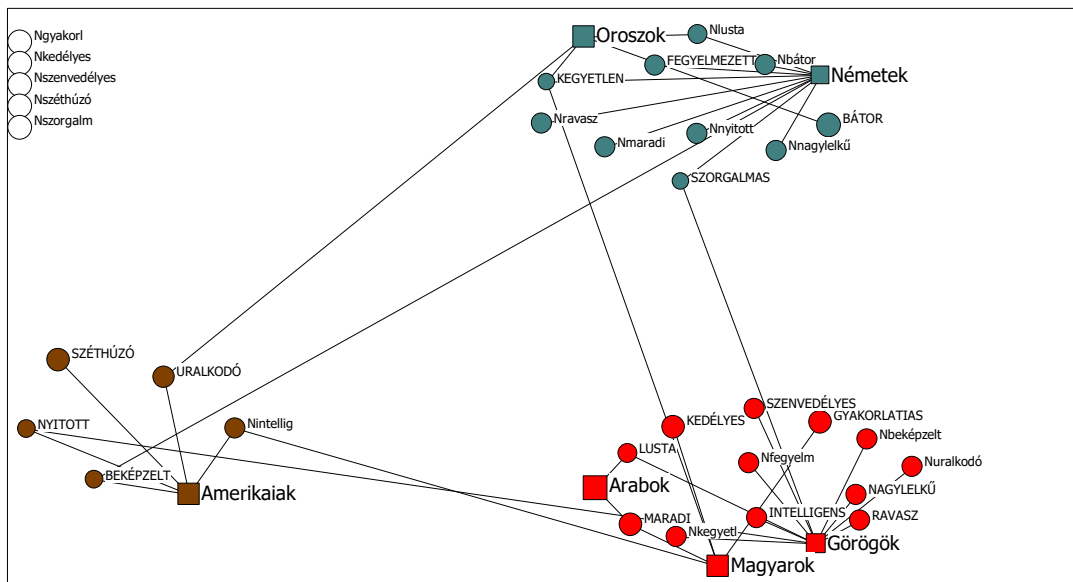
8. ábra

Kétszempontú (nemzet/tulajdonság) hálózati rajzolat a magyar minta minimális bizalomrádiusú szegmense alapján

9. ábra

Kétszempontú hálózati rajzolat a görög minimális bizalomrádiusú szegmens alapján

A görög minta alacsony bizalmi szinttel jellemezhető szegmensében a kognitív mintázatok egy (nagyhatalmi) centrum/periféria felállása jelenik meg, az előbbit tekintve az “amerikaiak” alapvetően negatív, míg a “németek” és “oroszk” némiképp több pozitív attribútumot is magába foglaló blokkjával (9. ábra). A “magyarok” az “arabok” mellett itt is a “görögökkel” közös, pozitív és negatív vonásokat egyaránt megjelenítő csoportosulást alkotnak, ahol az általános görög profilhoz képest az önképben viszonylag több önkritikus elem van jelen.

Ezekben a párhuzamos szegmensekben is megfigyelhető a görög és magyar minta közötti aszimmetria, a magyarok által a „görögökről” kialakított képben több, míg a másik viszonylatban a görögök által a „magyarokról” kevesebb pozitív elemmel.¹⁴

Összefoglalás és kitekintés – történeti és kvalitatív adalékok

Bár a globális szintér kognitív térképeit vizsgálatunk az országok, nemzetek és a sztereotípiatulajdonságok csak szükségképpen lehatárolt együttesével képviseltethette, bizonyos szerkezeti elemek mindkét esetben aránylag világosan kirajzolódtak.

A nemzetek és észlelt tulajdonságok kétszemponotú hálózati elemzése alapján mindkét esetben közös szerkezeti elem a „nyugatias” modell meghatározó szerepe. Míg egy ilyenfajta centrumblokk jelenléte a szerkezeti állandóságot képviseli, ennek attribútum tartalma már jelentősen eltér a két mintában, más-más fajta kategória-együttest, egészében különböző típusú catnet konstellációt eredményezve. Miközben a görög válaszadók az amerikaiakat és németeket alapvetően negatív tulajdonságok – főként uralmi attribútumok – alapján sorolták közös alcsoportba, a magyar megkérdezettek a nemzeteknek ugyanehhez az együtteséhez egy alapjában véve pozitív, egyfajta modernizmussal összefüggésbe hozható képet társítottak.

A görög mintában a „nyugatias” és a keleties jellegű „görög” modell közötti outgroup kapcsolatokban maguk a „görögök” nem játszanak szerepet. Egy olyan attribútum sincs, amely a görögöket a németekkel vagy amerikaiakkal kötné össze. A görög minta tagjai a németek viszonylatában különösen nagyszámú – jelentős részben pozitív – attribútum hiányát fejezték ki ezek igen ritka említésével, ilyen negatív módon juttatva kifejezésre a német egyediségről alkotott elképzelésüket.

A görög mintában egyedül a nemzeti önkép rendelkezik a kizárólag hozzájuk társított attribútumoknak a németekéhez hasonló hosszúságú, ez esetben azonban főként pozitív tartalmú listájával. Ez rímel a mai görögök büszkeségének egyik forrása az „egyediség” Görögországban igencsak elterjedt elképzelésével. Ezzel összhangban, e mintában a keleties jellegű nemzet/tulajdonság-együttesnek maguk a görögök alkotják a jellegadó csoportját.

A magyar sztereotípiák, akár az önportrét, akár a másokról kialakított képet tekintjük, jobban szórnak, mint a görögök. A magyar minta résztvevői leginkább negatív vonatkozásokban, és ezen belül az arabokról (főleg az instrumentális attribútumok terén), másodsorban az oroszokról (főleg a warmth-related érzelmi és az uralmi metszetekben) rendelkeznek határozott képpel. A hozzájuk társított sztereotípiák egy tradicionális, de semmiképpen sem kedélyes világ képét rajzolják fel.

Bizonyos párhuzamot megfigyelhettünk a magyar és a görög sajtótermékek vizsgált tartalmaival. A hazai eseményekre, tevékenységekre kultivált témastruktúra gyakorlatilag nem sokban különbözik a görög média önképének elemeitől, és az is hasonló vonás, hogy ez a

¹⁴ Érdekes adalékokkal szolgálhatnak ehhez az aszimmetrikus viszonyhoz a Magyarországon élő görög etnikai kisebbség körében egy kvalitatív vizsgálat (Koltai 2013) magyarokkal és görögökkel kapcsolatos sztereotípiái. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem munkatársai 2011 és-2014 között több mint hetven életútinterjút készítettek a kettős identitású második generációs görögökkel, akik az 1946-49-es görögországi polgárháborút követően menekülteként érkeztek Magyarországra, majd görög identitásuk megőrzése mellett többségükben sikeresen integrálódtak a magyar társadalomba (Fokas 2024). E kettős identitású populáció körében végzett életinterjúk során olyan benyomásoknak adtak hangot, hogy a magyarok „másképp dolgoznak”, mint a görögök, „viselkedésük sokkal kontrolláltabb”. Saját magukat a magyaroknál sokkal exhibicionistábbnak írják le, akiknél ritka az érzelmi középút. A görögországi görögökkel kapcsolatos sztereotípiáikban pedig az optimizmust, a nyitottságot, a közvetlenséget és pozitív hozzáállást emelték ki.

szokásszerű tematikus minta többé-kevésbé független maradt a válságperiódustól. Úgy tűnik, hogy a magyarokban élő kognitív térkép egy Kelet, s még inkább Dél felé elhatárolódó pozíciót mutat, míg a görög kognitív térkép az európai vagy általában nagyhatalmi centrummal való szembenállást fejezi ki.

A görög mintában a „keletiesnek” nevezett csoportot az expresszív kapcsolatteremtő önreprezentációt szolgáló görög autosztereotípiák dominálják. A kapott eredmények a görög autosztereotípiák alapján visszaigazolják azt a szociológusi álláspontot, hogy a görög nemzeti önképek nem normákat és értékeket tükröznek, hanem attitűdöket, beidegződéseket és életérzéseket (Tsoukalas 1995).

A survey eredményekben kifejezésre jutó görög önkép sajátos mozzanata a „szorgalmas” és a „lusta” több szegmensben is együttes megjelenése. A görög adósságválság 2010-es napvilágra kerülése után az európai tömegmédiában igen széles körben terjedt el a „lazy” görögök képe¹⁵, amelyet a görög közvélemény politikai hovatartozástól függetlenül rendkívül sértőnek talált. Feltehető, hogy a lazább életvitel hagyományos önkép-elemét az újabb válságkonstellációban egészítette ki nagyobb hangsúllyal a görögök szolid munkavégzésére utaló „szorgalmas” vonás. Az „intelligens”, a „ravasz” és a „lusta” attribútumok együttese ugyanakkor olyan, a szabályokat kijátszó szemfülességre utal, amelyben a Törvény és a Normák – így nagybetűkkel – olyan „többletnehézségek”, amelyekkel azért kénytelen mindenki számolni, hogy kijátszhassa őket (Tsoukalas 1995, sőt korábbi megfigyelések alapján About 1854).

A fentiek háttérében az áll, hogy Görögországban a közvetlen kapcsolatokra épülő interaktív viszonyosság erősebb a normatív szerződéses kötelezettségeknél. Niklas Luhmann (2018) döntően olaszországi tapasztalatokra támaszkodva és saját funkcionális differenciálódásra vonatkozó elméletét korrigálva állított fel egy „déli” modellt, amelyben a személytelen univerzális elvek másodlagos szerepet játszanak a szívességekről, rokonszenvről és presztízs elismerésről szóló hálózati szimbólumokhoz képest. Annak, aki ezekben a hálózatokban mozog, a fő dolga az, hogy a hálózat belső viszonyaiban ismerje ki magát. A sikert a személyes kapcsolatok hálózatához kapcsolja, ahol tág tere nyílik a „free rider” típusú, egyoldalú járadékszerző magatartásformáknak. A felelősség és a bizalom személyre szóló, közvetlen viszonyosságon alapul (Tsoukalas 1995).

Ezzel szemben a nyugati társadalomszervezési modellben az önérdek-érvényesítő egyéni gazdasági viselkedésformáknak olyan normatív korlátok interiorizálása szab határt, mint a tisztesség, feddhetetlenség, munkamorál, fegyelem vagy a szakmai kompetencia. A keletebre és délebbre meggyökeresedett szemléleti minták háttérében századokra visszanyúló történeti előzmények idézhetők fel. A Közép-Ázsiából induló oszmán inváziós hullámok a meggyengülő és összeomló Bizánc után tartós hatást gyakoroltak Délkelet-Európára (beleértve Görögországot is). Ez a beáramlás Kelet-Közép-Európa peremterületeire is áterjedt, miután az korábban magába szívta a nyugati típusú társadalmi struktúra egyes elemeit (Szűcs 1983). Ez az út aztán a latin és ortodox kereszténység vallási megosztottságban és a délkelet-európai oszmán uralomhoz való alkalmazkodásban is kifejeződött (Gyarmati 1989).

Mindez megfelel Szűcs (1983) elméletének Európa történelmi régióiról, amely Kelet-Közép-Európát, köztük Magyarországot is, a Nyugat- és Kelet-Európa között elhelyezkedő

---

¹⁵ A görög adósságválság mélypontján 2012-ben több Greece vs. Germany című videoparódia is született. Több, mint egymillióan néztek meg az Eating at a Restaurant című videót, amelyben a német akcentussal és hibás görögséggel beszélő német műsorvezető valójában a görögök auto- és a németekre vonatkozó heterosztereotípiái alapján rajzolt karikatúrát a két népről. Ez a görögök szenvedélyesen kommunikáló, bőkezű nagyvonalúságát állítja szembe a németek kimért, számító viselkedésével.

köztes régióknak mutatja be. Magyarország sajátos mentális struktúrák tartós fennmaradásával fizetett ezért a köztes helyzetért. Ezek közé tartozik az öröklött "uralmi mentalitás" és párja, a "jobbágyi alávetettség", a "lázadó nemzet" önképe kombinálva a "dolgok rezignált elfogadásának" gyakorlatával (Gyurgyák 2017).

Ezek a történelmi körülmények sem kedveztek a polgári értékek szerves fejlődésének. Ahogy Gyurgyák (2017) megállapította, Magyarországon egyfelől tartósan jelen voltak a jobbágyokra és parasztokra jellemző habitusok, köztük a hagyományok tiszteletének, a szorgalomnak, az önkizsákmányolásnak, a bizalmatlanságnak, az önzésnek, az elmaradottságnak, az irigységnek és az urak iránti gyűlöletnek az elemei, másfelől az arisztokrácia, a nemesség és a főnemesség habitusai, köztük a közigazgatási tapasztalat, a történelmi alkalmasság meggyőződése, az irányításra való hajlam, az anyagiasság, a túlfogyasztás, az önzés, a tekintélytisztelet, a kivételezettség és a státustudat elemei.

Mindezek a hatások a kelet-közép-európai társadalmaknak sajátos, köztes jelleget adtak, a magyar közgondolkodásra is rányomták bélyegüket. Ady Endrének a Terestyéni Tamás opusát is inspiráló költői "Kompország" metaforája a régiók közötti ingázás korszakokon átívelő jelenségét ragadta meg. Ez a társadalmi struktúra kettős vonásaiban is megnyilvánul, mint például a feudalizmus és a kapitalizmus intézményes keveredése az ipari fellendülés idején, vagy a központilag irányított államszocializmus kettős gazdasága, amelyet néhány piaci elemmel párosítottak. Az informális kapcsolatok fontos szerepe és a paternalista viszonyok a magyarországi társadalmi élet különböző területein tovább erősítik ezt a vegyes mintázatot.

Kutatásunk több eredménye is adalékol szolgál a Nyugat-Kelet viszonylatban megjelenő magyar önpozicionálás eltérő változataira. A teljes mintából kirajzolódó alapképlet is ilyen köztes helyzetet jelenít meg az instrumentális vonatkozásokban pozitívabb „nyugati” és a kritikusabban látott „keleti” ország-tömb között. Az önképben a görögökkel közös pozíció a „kis-országi” együvé tartozás érzése mellett a „déli” expresszív-kapcsolatteremtő vonások elismerését, részben ezek észlelt rokonságát is jelzi. Egyes szegmensek azonban sokban árnyalják a sztereotípiák általános képét. A bizalom-rádiusz szerinti szegmentálásban a más csoportok, népek iránt leginkább befogadó népességben a nagyhatalmi erőcsoportokkal szembeni „kis-országi” szembenállás az Európán kívüliekkel való közösség érzéséig vezet el.¹⁶

A catnet fogalmára és two-mode elemzési modellekre épülő kutatásunk a görög és magyar közgondolkodás globális képeiről, országok és tulajdonságok egymással kölcsönhatásban lévő átfogó együtteseitől több olyan eredményt is feltárt, amelyek egybecsengenek korábbi kutatások és nem utolsó sorban kvalitatív megfigyelések tapasztalataival. A kutatásunk során alkalmazott szegmentációs kritériumok azonban a sztereotípiák kevésbé stabil elemeit, kontextushoz, és szituációhoz kötött változatait is feltárták. Megállapításaink exploratív jellegűek, de az alkalmazott megközelítés és metodológia alapján alkalmasnak tűnnek a kutatási irány további orientálására. A továbbiakban, egyebek mellett a párhuzamos médiaelemzések eredményeire is építve – esetleg már szélesebb komparatív keretben – specifikus hipotézisek megfogalmazására is sor kerülhet.

---

¹⁶ Bár a görög minta kognitív térképein nincs olyan attribútum, amely kizárólag a magyarokra lenne jellemző, a kétszemponitú hálózati rajzolat magyarokat tartalmazó kategóriája szintén egyfajta köztes jelleget mutat. Ezt néhány expresszív attribútum a „keleties” és néhány instrumentális attribútum a „nyugatis” csoporthoz kapcsolja. Bár ezekben a magyaroknak a görögökre vonatkozó heterosztereotípiái is visszaköszönnek, azonban azokhoz képest kevesebb helyzeti és habitusbeli közösségre utaló elemmel.

Irodalom

- About, Edmond (2018[1854]) *La Grece contemporain* [A jelenkori Görögország]. Wentworth Press.
- Angelusz Róbert – Tardos Róbert (1995) Styles of knowledge and interactive habits. *International Journal of the Sociology of Language* 111. 57–78.
- Bail, Christopher A. (2008) The Configuration of Symbolic Boundaries against Immigrants in Europe. *American Sociological Review* 73/1. 37–59. <https://doi.org/10.1177/000312240807300103>
- Baldassarri, Delia – Goldberg, Amir (2014) Neither ideologues nor Agnostics: Voters' Belief System in an Age of Partisan Politics. *American Journal of Sociology* 120/1. 45–95. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1086/676042>
- Borgatti, Stephen P. – Everett, Martin G. (1997) Network analysis of 2-mode data. *Social Networks* 19:243–69. [https://doi.org/10.1016/S0378-8733\(96\)00301-2](https://doi.org/10.1016/S0378-8733(96)00301-2)
- Boutyline, Andrei – Vaisey, Stephen (2017) Belief Network Analysis: A Relational Approach to Understanding the Structure of Attitudes. *American Journal of Sociology* 122/5. 1371–1444. <https://doi.org/10.1086/691274>
- Breiger, Ronald L. (1974) The duality of persons and groups. *Social Forces* 53. 181–90.
- Bourdieu, Pierre (1986) The forms of capital. In: Richardson, John (szerk.) *Handbook of theory and research for the sociology of education*. CT, Greenwood. 241–258.
- Buchanan, William – Cantril, Hadley (1953) *How Nations See Each Other*. Urbana, University of Illinois Press.
- Carley, Kathleen M. (1997) Network text analysis: The network position of concepts. In: Roberts, Carl W. (szerk.) *Text analysis for the social sciences*. NJ., Lawrence Erlbaum Associates. 79–102.
- Converse, Philip E. (2006[1964]) The nature of belief systems in mass publics. *Critical Review* 18/1–3. 1–74. <https://doi.org/10.1080/08913810608443650>
- DellaPosta, Daniel (2020) Pluralistic collapse: the 'Oil Spill' model of mass opinion polarization. *American Sociological Review* 85. 507–536. <https://doi.org/10.1177/0003122420922989> .
- DiMaggio, Paul (2011) Cultural Networks. In: Scott, John – Carrington, Peter J. (szerk.) *The SAGE Handbook of Social Network Analysis*. SAGE. 286–300. <https://doi.org/10.4135/9781446294413>
- DiMaggio, Paul – Goldberg, Amir (2018) Searching for Homo Economicus: Variation in Americans' Construals of and Attitudes toward Markets. *European Journal of Sociology* 59/2. 151–189. <https://doi.org/10.1017/S0003975617000558>
- Faust, Katherine (2005) Using Correspondence Analysis for Joint Displays of Affiliation Networks. In: Carrington, Peter J. – Scott, John – Wasserman, Stanley (szerk.) *Models and Methods in Social Network Analysis*. NY., Cambridge University Press. 117–147.
- Fiske, Susan T. – Cuddy, Amy J. – Glick, Peter (2007) Universal dimensions of social cognition: warmth and competence. *Trends in Cognitive Sciences* 11. 77–83. <https://doi.org/10.1016/J.TICS.2006.11.005>
- Fokas, Nikos (2024) Greeks in Hungary : from the Orthodox Greek merchants to the refugees of the Greek Civil War. *Neograeca Bohemica* 23/1. 15–39.
- Fokas, Nikos – Jelenfi, Gábor – Tardos, Róbert (2022a) Mapping Cultural Distances in a Catnet Approach. *Comparative Sociology* 21. 1–42. <https://doi.org/10.1163/15691330-bja10047>

Fokas, Nikos – Jelenfi, Gábor – Tardos, Róbert (2022b) Cognitive Maps, Cultural Distances and National Stereotypes in Times of Crises: Comparing Greece and Hungary In: Kafetsios, Konstantinos – Chatzidaki, Aspasia – Kousis, Maria (Szerk.) *Challenging Mobilities in and to the EU during Times of Crises : The Case of Greece*. Cham, Springer-Verlag. 113–135. https://doi.org/10.1007/978-3-031-11574-5_6

Goldberg, Amir (2011) Mapping Shared Understandings Using Relational Class Analysis: The Case of the Cultural Omnivore Reexamined. *American Journal of Sociology*, 116. 1397–1436.

Gyarmati György (1989) Magyarország Közép-Európaisága. In: *Kell-e nekünk Közép-Európa? Századvég, Különszám*. 31–46.

Gyurgyák János (2017) Uralja-e a jövőt, aki a múltat uralja? In: Jakab András – Urbán László (szerk.) *Hegymenet*. Budapest, Osiris. 51–73.

Jancsics Dávid (2006) Uniós tagállamok a hazai sajtóban – egy hálózatelemzési kísérlet. *Szociológiai Szemle* 2006/2. 55–71.

Keskintürk, Timur (2022) The organization of political belief networks: a cross-country analysis. *Social Science Research* 107. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2022.102742>

Koltai Júlia (2013) Görög-magyar görbe tükör. In: Fokasz Nikosz (szerk.) *Identitások határán*. Budapest, Új Mandátum. 76–92.

Kozłowski, Austin C. – Taddy, Matt – Evans, James A. (2019) The Geometry of Culture: Analyzing the Meanings of Class through Word Embeddings. *American Sociological Review* 84(5):905–949. <https://doi.org/10.1177/0003122419877135>

Lee, Monica – Martin, John Levi (2015). Coding, counting and cultural cartography. *American Journal of Cultural Sociology* 3/1. 1–33. <https://doi.org/10.1057/ajcs.2014.13>

Lenci, Alessandro (2008) Distributional semantics in linguistic and cognitive research. *Italian Journal of Linguistics* 20/1. 1–31.

Luhmann, Niklas (2018) Causality in the South. *Soziale Systeme*. 23/1-2. 151–173. <https://doi.org/10.1515/sosys-2018-0009>

Micsinai István – Petényi Márton – Jelenfi Gábor – Tóth Gergely – Fokasz Nikosz (2014) A világpolitika megjelenése két online napilapban. Politikus- és országkapcsolatok a médiában. Online publikáció a Peripato blogján. 2014. jún. 4. https://peripato.blog.hu/2014/06/04/a_vilagpolitika_megjelenese_ket_magyar_online_napilapban (Letöltve: 2024.06.30.)

Mohr, John W. (1998) Measuring Meaning Structures. *Annual Review of Sociology* 24. 345–370. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.24.1.345>

Mohr, John W. – Bail, Christopher A. – Frye, Margaret – Lena, Jennifer C. – Lizardo, Omar (2020) *Measuring Culture*. NY, Columbia University P. <https://doi.org/10.7312/mohr18028-009>

Mohr, John W. – Bogdanov, Petko (2013) Introduction—Topic models: What they are and why they matter. *Poetics* 41(6):545–569. <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2013.10.001>

Pachucki, Mark A. – Breiger, Ronald L. (2020) A relationalitáson túl: A kulturális rések elmélete. *Sic Itur Ad Astra* 69. 15–52.

Sayans-Jiménez, Pablo – van Harreveld, Frenk – Dalege, Joost – Rojas Tajada, A. J. (2019) Investigating stereotype structure with empirical network models. *European Journal of Social Psychology* 49/3. 604–621. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2505>

Swindle, Thomas J. – Dorius, Shawn – Melegh, Attila (2020) The mental map of national hierarchy in Europe. *International Journal of Sociology* 50/33. 179–200. <https://doi.org/10.1080/00207659.2019.1705051>

Szűcs Jenő (1983) The Three Historical Regions of Europe, *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae* 29/2–4. 131–184.

Terestyéni Tamás (1971) A szemantikai szövegelemzés útjairól. *Nyelvtudományi Értekezések* 75. 55–66.

Terestyéni Tamás (2011) *Kompország a nyugat iskolájában: a társadalmak szerveződéséről*. Budapest, Gondolat.

Tsoukalas, Constantine (1995) “Free riders in wonderland; or of Greeks, in Greece”. In: Conostas, Dimitri – Stavrou, Theofanis (Szerk.) *Greece prepares for the twenty-First Century*. Washington DC, The Woodrow Wilson Centre Press. 191–222.

van Noord, Janneke – Turner-Zwinkels, Femke M. – Kesberg, Robin – Brandt, Mark J. – Easterbrook, Matthew J. – Kuppens, Toon – Spruyt, Bram (2024) The nature and structure of European belief systems: exploring the varieties of belief systems across 23 European countries. *European Sociological Review*. <https://doi.org/10.1093/esr/jcae011>

White, Harrison C. (2008[1965]) Notes on the constituents of social structure. *Soc. Rel.* 10 –Spring '65. *Sociologica* 2008/1. <https://doi.org/10.2383/26576>

Yang, Seung Jin – González-Bailón, Sandra (2018) Semantic Networks and Applications in Public Opinion Research. In: Victor, Jennifer – Montgomery, Alexander – Lubell, Mark (Szerk.), *The Oxford Handbook of Political Networks*. NY., Oxford University Press. 327–353. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190228217.013.14>

FÜGGELÉK

F1. ábra

A médiaelemzés során felhasznált kategóriák listája és tartalmi együttese

területek	kulcsszavak
AGRESSZIÓ	Agresszió, Erőszak, Fenyegetés, Háború, Terror
FEJLŐDÉS	Fejlődés, Fejlesztés, Innováció
FILMEK	Film, Mozi
KORRUPCIÓ	Zsarolás, Csalás, Korruptió
KULTÚRA	Koncert, Kultúra, Kulturális, Művészet, Tánc Zene
PÉNZÜGYEK	Pénzügyek, GDP, Tőzsde
SPORTVERSENYEK	Győzelem, Rekord, Verseny, Sport, Labdarúgás
TALÁLMÁNYOK	Találmány, Felfedés, Felfedezés
TECHNIKAI	Technika, Technológia
TILTAKOZÁS	Felkelés, Forradalom, Tiltakozás, Sztrájk, Demonstráció
TUDOMÁNY	Kísérlet, Kutatás, Kutató, Tudomány
TRADÍCIÓ	Ünnep, Ünneplés, Hagyomány, Tradíció
TURIZMUS	Gasztronómia, Konyha, Turizmus, Vendégszeretet
VÁLSÁG	Munkanélküliség, Recesszió, Válság